

Posudek oponenta habilitační práce

Masarykova univerzita

Fakulta

Obor řízení

Uchazeč

Pracoviště uchazeče, instituce

Habilitační práce

Oponent

Pracoviště oponenta, instituce

Pedagogická

Pedagogika

Mgr. Petr NAJVAR, Ph.D.

Katedra primární pedagogiky a Institut výzkumu školního vzdělávání Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity

Dva způsoby nahlížení na kvalitu výuky

prof. PhDr. Jiří MAREŠ, CSc.

Ústav sociálního lékařství,

Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Hradci Králové

Formální podoba práce

Uchazeč předložil habilitační práci v celkovém rozsahu 917 stran. Práce má podobu souboru komentovaných článků. Je strukturována do dvou základních částí: 1. komentář k souboru vybraných opublikovaných článků autora (s. 5-44), 2. soubor 11 článků, jichž je uchazeč autorem či spoluautorem; z toho jsou 4 články publikovány v angličtině a 7 článků publikováno v češtině (s. 46-917).

a. Aktuálnost námětu

Námětem habilitační práce je *kvalita* učitelova vyučování a žákova učení zkoumaná v průběhu vyučovací hodiny jak z činnostního, tak obsahovaného hlediska. Předložené dva přístupy jdou hlouběji, než tradiční zkoumání průběhu výuky, výstupů vyučování a učení (ať už v podobě známek nebo výstupních žákovských kompetencí). Navíc práce přináší mnoho námětů pro inovaci pregraduální přípravy učitelů. Aktuálnost námětu je mimo vši pochybnost.

b. Přístup k řešení

Autor využívá kvantitativní, kvalitativní i smíšený výzkumný přístup, což je třeba ocenit.

c. Použitá metodologie

Mnohé předložené texty se opírají o *kvantitativní* přístup, konkrétně o videozáznamy průběhu vyučování a učení ve vyučovací hodině, standardizované kódování zaznamenaného dění v hodině, statistické zpracování získaných dat. Jedná se o nomotetický, deduktivní přístup nebo - jak autor říká – předem strukturující přístup.

Několik textů naopak staví na *kvalitativním* přístupu, který se primárně zajímá o obsahovou stránku výuky. Jinak řečeno: studuje didaktickou transformaci obsahu v hodině, jakož i práci učitele a žáků s konkrétním učivem. Jedná se o idiografický, induktivní přístup nebo - jak autor říká – následně strukturující přístup.

d. Kvalita a správnost dosažených výsledků

Výsledky – ať už získané kvantitativními či kvalitativními postupy – byly dosaženy metodologicky korektními postupy. Jejich správnost byla badatelem/badatelí důkladně kontrolována a zodpovědně diskutována.

e. Původnost dosažených výsledků

O původnosti (originalitě) dosažených výsledků lze uvažovat ve dvou odlišných rovinách – věcné a autorské. V tomto oddíle se soustředím na *věcnou* rovinu. Autorskou rovinu diskutuji v nově přidaném oddíle i) Podíl autora na publikovaných člancích (viz níže).

Autor s týmem kolegů a spolupracovníků realizoval toto:

Pokud jde o **kvantitativní videostudie**:

- propracoval v českých podmínkách využívání videotechnologie pro účely pedagogického výzkumu
- ve vybraných vyučovacích předmětech prozkoumal specifika struktury výuky a jejího průběhu; specifika, o nichž se z výzkumného pohledu příliš nevědělo
- porovnal shody a rozdíly v průběhu výuky ve vybraných vyučovacích předmětech na 1. a 2. stupni základní školy
- v českých podmínkách empiricky prozkoumal proměnnou „příležitost žáků k učení“
- zavedl do pedagogického výzkumu zobecňující postup, který nazval „otisk vyučovací hodiny“.

Pokud jde o **obsahově zaměřený přístup**:

- je spoluautorem konceptové analýzy výukové situace a z ní vyplývajícího tříúrovňového modelu hloubkové struktury výuky
- je spoluautorem ideje i realizace tzv. didaktických kazuistik
- je spoluautorem metodiky 3A, která umožňuje nejen důkladněji analyzovat reálný průběh výuky, ale vytvářet i alternativní podobu výuky opírající se o sémanticko-logické strukturování obsahu pro danou výukovou situaci
- je spoluautorem úvah o podobě profesního soudu o výuce; úvah, které vycházejí z profesionálního usuzování a vedou k všimání si důležitých aspektů výuky, jejich důkladnému promyšlení a odborné komunikace uvnitř učitelské profese.

f. Uplatnitelnost výsledků pro rozvoj oboru a další bádání

Překládané výzkumné práce autora disertace a jeho spoluautorů obohacují vědecké poznávání kvality výuky. Dokladem je např.

- tvorba kategoriálních systémů pro popis reálného průběhu výuky na českých základních školách
- hledání a identifikování národních vzorců výuky, tj. „výukových praktik“ českých učitelů

- výzkum setkávání učitelů a žáků nad určitou částí kurikula, tj. propojení statické struktury určité části kurikula, učitelovy svébytné realizace kurikula ve vyučovací hodině s činnostmi učitele a žáků s obsahovou stránkou tohoto kurikula
- systematické hledání a nacházení sémanticko-logické struktury vztahů mezi pozorovatelnými edukačními jevy a pojmovými pedagogicko-psychologickými konstrukty
- autorův podíl na konstituování a propracování metodiky 3A
- autorův podíl na konstituování teorie transdisciplinární didaktiky a příspěvek k jejím empirickým základům.

g. Uplatnitelnost výsledků v praxi

Kromě ryze vědecké roviny mají výsledky výzkumů autora disertace a jeho spoluautorů i svou rovinu praktickou, která obohacuje přípravné vzdělávání učitelů a další vzdělávání těch učitelů, kteří již fungují ve školní praxi.

Zde jsou některé příklady:

- Vytváření tzv. alterací, které vedou ke zlepšení původní, tj. pozorované a analyzované podoby výuky
- výzkumy profesního vidění edukační reality ze strany učitelů
- výzkumy reflektivní kompetence učitelů
- výzkumy učitelova profesního soudu o kvalitě výuky.

h. Formální úprava a jazyková úroveň práce

Práce je z formálního hlediska zpracována velmi pečlivě. Grafická úprava stránek je velmi dobrá.

Specifičnost předkládané habilitační práce (připomínám, že jde o komentovaný soubor publikovaných prací) komplikuje posouzení jak jazykové úrovně (část textů je napsána v češtině, část textů pak v angličtině). Mohu však konstatovat, že jazykovým aspektům věnoval autor potřebnou pozornost. Specifičnost posuzované práce ovlivňuje i posouzení kvality schémat, obrázků a grafů (ty jsou součástí již publikovaných článků a jejich kvalita je nezpochybnitelná).

i. Podíl autora na publikovaných článcích

U souboru prací, které vznikly převážně v týmové spolupráci, se vždy objevuje otázka o **podílu** daného autora na společných výstupech tvůrčí činnosti.

V případě dr. Najvara se dá definovat autorův podíl dvěma způsoby:

- numericky (variační rozpětí uváděného podílu je 15 % – 100 %; medián je 33 %); podle těchto údajů jde tedy spíše o třetinový podíl na předkládaných článcích;
- věcně (zda se autor podílel na koncepci výzkumu nebo na zpracování teoreticko-přehledové části či na sběru dat, anebo na statistickém zpracování dat, na tvorbě oddílů Diskuse, na zpracování závěrů atd.); tento typ údajů není v komentáři k habilitační práci systematicky uváděn. Na s. 5 je pouze nekonkrétní věta: „*in five [works] have the applicant as the leading author...*“. Nevíme však, o které z 11

předkládaných publikací se jedná. Konkrétní údaje jsou uvedeny pouze na s. 13 a týkají se vůdčí role uchazeče při výzkumné činnosti u jazykové zaměřených videonahrávek (viz poznámka pod čarou č. 4).

Dotazy a připomínky oponenta k obhajobě habilitační práce

Níže uvedené otázky a připomínky *nesnižují* hodnotu předložené habilitační práce. Mají za úkol jen upozornit na některé metodologické aspekty tohoto typu výzkumů.

1. Celá disertační práce se zabývá dvěma způsoby nahlížení na kvalitu výuky, které autor nazývá *Kvantitativní videostudie* (KVS) a *Obsahově zaměřený přístup* (OZP). Moje připomínka se týká dvou obecných aspektů tohoto rozdělení – terminologického a věcného.

Terminologická připomínka: názvy jsou utvořeny podle dvou rozdílných a tím i nesourodých kritérií, což vadí právě při srovnávání obou přístupů. U KVS se používá jednak metodologický pohled (viz jeden pól ze dvojice kvantitativní – kvalitativní), jednak pohled beroucí v úvahu typ použitého výzkumného nástroje (video¹). U OZP se pracuje spíše s filozofickým pohledem (viz použití jednoho z dvojice obsah-forma), bez zmínky o výzkumných nástrojích. V prvním názvu nefiguruje označení „přístup“, ve druhém ano. Bylo by užitečné promyslet pro *první* přístup vhodnější označení. Jde přece (ve starším označení) o přístup, který se zajímá o proces (někdy i o produkt) vyučování a učení.

Věcná připomínka:

Jak KVS, tak OZP mají společného toto:

- a) Těžiště výzkumu je položeno do pohledu *badatele*. On je hlavním pozorovatelem, interpretem, hodnotitelem a posledním arbitrem toho, co je kvalitní a správné. Ze hry obvykle vypadávají pohledy učitele a žáků, tj. pohledy hlavních aktérů, kteří výuku mohou vnímat, prožívat a hodnotit jinak, než badatel.²
- b) Učitelé a žáci jsou bráni jako neurčité *osoby v sociálních rolích* učitelů a žáků, tj. bez ohledu na individuální či sociální zvláštnosti a tím i na rozdíly ve způsobu zastávání rolí. Bez ohledu na specifické vzájemné vztahy, ať už na úrovni jednotlivců (učitel-konkrétní žák) či celých školních tříd (učitel-konkrétní třída).
- c) Při interpretaci a hodnocení toho, co se odehrává ve vyučovací hodině, se nejčastěji vychází z aktuálního dění, z *přítomnosti*. Mnohé důvody, proč učitel či žák/žáci jednájí v přítomnosti právě určitým způsobem a ne jinak, však mívají své kořeny v minulosti a tu badatel zpravidla nezná. Mají svůj důvod i v učitelově anticipování budoucnosti (cílového stavu) či z usilování (pomocí postupných kroků) v budoucnosti dosáhnout potřebné větší změny. Pokud oba důvody pramenící v minulosti a budoucnosti badatel nezná (a učitele se na ně nezeptá), obtížně se mu současné dění hodnotí.

---

¹ Přítom výzkumný nástroj – video – může být použit také jako zdroj dat při kvalitativním výzkumu (viz např. publikace označená jako F: Hajdůšková et al., 2011).

² Výjimkou jsou tzv. didaktické kazuistiky, při jejichž vytváření nezřídka spolupracuje oborový didaktik s učitelem, který vyučoval analyzovanou vyučovací hodinu (Najvar 2017, s. 229).

d) Činnost učitele a žáků v hodině je interpretována a hodnocena *bez ohledu na vliv sociálního kontextu*, v němž se odehrává.³ Bez ohledu na specifické psychosociální klima: a) dané školní třídy, na jehož podobě se podílí rozdílní učitelé a žáci (takže klima téže třídy se může během jednoho dne měnit podle toho, který učitel v ní vyučuje, b) dané školy, na jehož podobě se podílejí žáci, učitelský sbor, vedení školy, nepedagogičtí zaměstnanci školy.

Dále bez ohledu sociální kontext školy jako organizace: a) lokalita, v níž škola působí (venkovská, městská, velkoměstská; běžná, vyloučená; průmyslová, zemědělská), b) specifická spádová oblast, v níž škola působí; ta často spoluurčuje složení žáků, kteří do školy nastupují, c) škola běžná – alternativní; státní – soukromá – církevní atd.

2. Jedním z přínosů posuzované práce je také tzv. otisk hodiny = překrytí všech charakteristik výuky v zachycených hodinách daného předmětu na daném stupni školy (příležitostí k učení, příležitostí k mluvení, míry orientace výuky na učitele či žáky, organizačních forem, fází výuky, využívání didaktických prostředků atd.). Výsledkem je pohled, který staví na agregovaných údajích, které jsou *společné* pro zkoumané hodiny daného předmětu a ukazují určité pravidelnosti.

Nabízí se však otázka, zda by nebylo užitečné zkoumat (kromě společných charakteristik) také hlavní *rozdíly* mezi různými hodinami daného vyučovacího předmětu a „odchylky“ od neexistující průměrné vyučovací hodiny daného předmětu, jak ji prezentuje „otisk hodiny“. Zmiňuji to proto, že v publikaci označené jako B (Najvarová, Najvar, Janík, 2011) autoři uvádějí: „... při práci s tzv. „průměrnými“ vyučovacími hodinami se ztrácí variabilita mezi různými vyučovacími hodinami realizovanými různými učiteli. Tato variabilita byla značná...“ (s. 161).

3. V rámci rozsáhlého souboru videostudií, které v letech 2006-2012 uskutečnil Institut výzkumu školního vzdělávání PedF MU, se při kódování používal 10 sekundový interval. Domnívám se, že jde o příliš mechanistický přístup, který může - u procesů, jež probíhají relativně rychle - zkreslovat data.

Při výzkumech interakce učitel-žáci zavedl prof. N. Flanders interval 3 sekundy, který se léta používal na celém světě. Protože jsem si s ní korespondoval, položil jsem mu otázku, proč zvolil právě tři sekundy. Jeho odpověď byla překvapující: když s výzkumy začínal, zjistit, že většina jeho spolupracovníků nestíhá kódovat rychleji, což je zajímavý argument. *Vědecký* argument pro vhodný časový interval ovšem zní jinak: V kyberneticky zaměřených publikacích se pracuje s pojmem snímací teorém. Snímání musí brát v úvahu rychlost změn ve zkoumaném systému. Čím jsou rychlejší, tím častější musí být snímání. Obecně platí, že je tedy třeba snímat s dvojnásobnou frekvencí *nejrychlejších* změn v systému, abychom zachytili skutečný průběh děje.⁴

---

³ Jediným sociálně syceným pojmem, s nímž autor pracuje, je pojem „učební prostředí“, jehož definice ovšem vypouští vliv aktérů a soustřeďuje se na vliv široce chápaného „kulturní pole“, v němž jsou žákům nabízeny příležitosti k porozumění určitému obsahu prostřednictvím učebních úloh (Slavík et al., 2017, s. 296).

⁴ Viz např. Guermuth, P., Kriesel, W. (1976). *Kybernetika (a světový názor)*. Praha: Horizont, s. 116-117.

Závěr

Autor disertace předložil práci, která porovnává dva přístupy k uvažování o kvalitě výuky, tj. o vyučování učitelů a učení žáků. Představil je kontrastně a mluví o nich jako o dvou cenných, ale principiálně odlišných způsobech poznávání procesů vyučování a učení. Současně upozornil, že nejde pouze o dva *výzkumné* přístupy, ale také jako dvě rozdílná *pojetí vzdělávání* s důsledky pro pojetí vzdělávání učitelů. První přístup (kvantitativní videostudie) zlepšuje kulturní vzorce, které učitelé ve výuce obecně používají. Druhý (obsahově zaměřený přístup) zase rozvíjí promyšlenou individuální didaktickou práci učitele s obsahem a individuální učitelské dispozice. Z toho plyne, že je užitečné dívat se na oba přístupy nejen kontrastně, ale také komplementárně.

Habilitační práce Petra NAJVARA *Dva způsoby nahlížení na kvalitu výuky splňuje* požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Pedagogika.

V Hradci Králové dne 5. září 2018